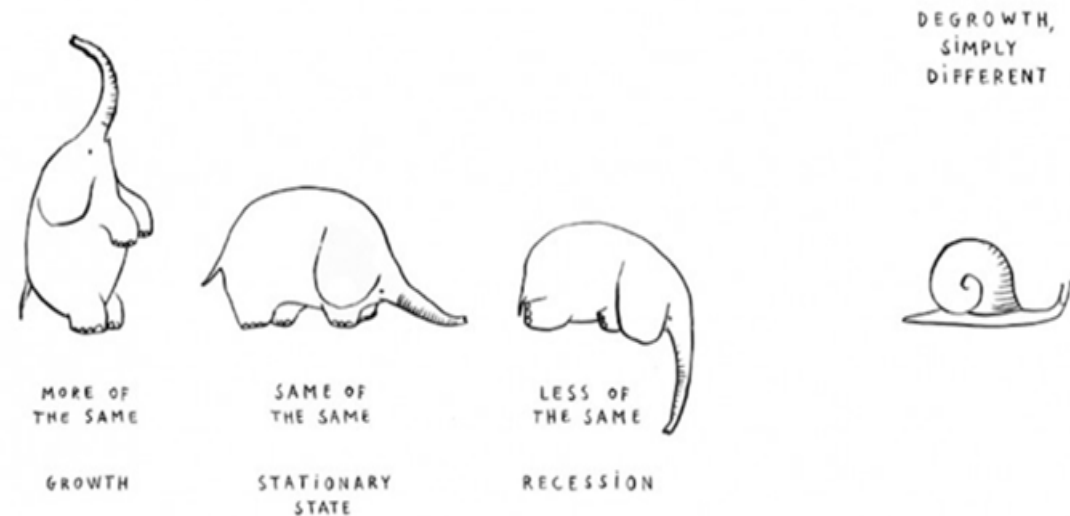

Groene groei versus Post-groei

Nu de Coronacrisis onze kwetsbaarheid heeft blootgelegd, de economie in crisis is beland en de wereld gedwongen is tot reflectie over de essentie van het leven, wakkert ook de discussie over onze huidige manier van leven, produceren en consumeren aan. Met de klimaatcrisis en ecologische crisis in het verschiet, kan het geen kwaad om eens grondig te kijken naar het economische systeem. Dat het neoliberalisme zijn beste tijd heeft gehad en de noodzaak om naar een duurzame samenleving om te schakelen, wordt doorgaans breed geaccepteerd. Maar hoe deze duurzame economie moet worden ingericht en op welke principes deze moet varen, daar is discussie over. Initiatieven gericht op 'de nieuwe economie' zijn in opkomst en grofweg in twee scholen in te delen, namelijk aanhangers van 'Groene groei' en Groeicritici, ook wel bekend als 'Post-Groeiers'. Deze trendalert bevat een introductie van de ideeën van denkers uit deze twee stromingen en een eerste uiteenzetting van mogelijke gevolgen voor de watersector.

Representatie van het denken over groei naar het perspectief van de 'Degrowth' beweging. [Degrowth](#)

Introductie

Door de industrialisatie en de voorspoed tijdens de naoorlogse periode zijn we in het 'rijke westen' gewend geraakt aan de voorzieningen en de rijkdommen die we genieten. Tegelijkertijd heeft die voorspoed ook grote negatieve effecten met zich meegebracht: milieuvervuiling, biodiversiteitsverlies, het klimaatprobleem en inmiddels ook de toenemende groeiende sociale ongelijkheid. Wetenschappers en beleidsmakers zijn het over het algemeen eens over het feit dat we ons maatschappelijk en economisch moeten reorganiseren om tegemoet te komen aan de afbreuk van de natuurlijke omgeving (Sandberg, Klockars, Wilen, 2019), maar over het *hoe* is onenigheid. In de economie en ook breder in de samenleving zien we verschillende bewegingen opkomen die ideeën uitdragen over het pad dat bewandeld moet worden om ook in de toekomst van een gezonde, veilige, schone en welvarende wereld te kunnen blijven genieten.

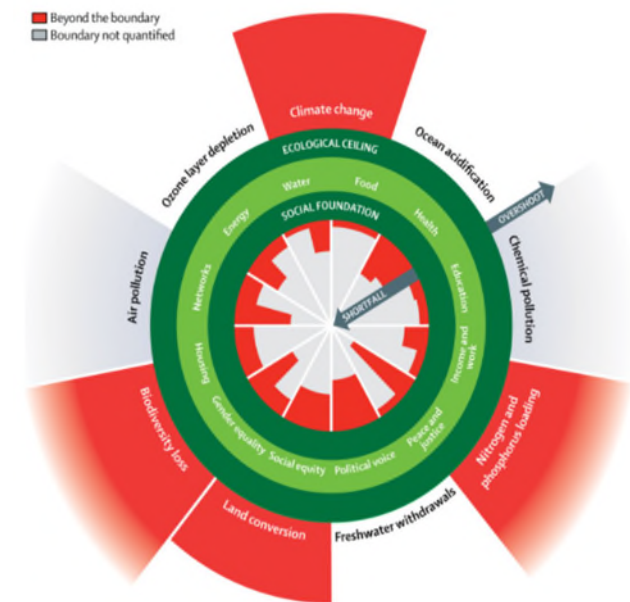
Aan de ene kant van het spectrum heb je de *pro-groei*ers, die vasthouden aan groei als middel om een groene economie vorm te geven en tegelijkertijd milieuvervuiling en het klimaatprobleem aanpakken. Aan de andere kant zijn er *postgroei*ers die er geen vertrouwen in hebben dat technologische ontwikkelingen en

marktinnovaties voldoende zijn om de natuur te beschermen, klimaatverandering tijdig tegen te gaan en het ontginnen van natuurlijke hulpbronnen voorkomen. Zij betogen dat als het huidige economisch groeimodel niet veranderd, de impact op de biosfeer dermate groot blijft dat er onomkeerbare schade ontstaat aan de aarde en dus ook voor de mens. Daarnaast zal ook de sociale ongelijkheid alleen maar toenemen wanneer we de economie volgens groene groei principes gaan ontwikkelen.

Omdat de economie in navolging van de Corona-Crisis nieuwe impulsen moet krijgen, is het reflecteren en stellen van grote fundamentele vragen over de inrichting van onze economie zeer actueel. Daarbij is het waardevol om de economische strategieën die gehanteerd worden in de zogenoemde *niches* te identificeren en scherp te maken. Zeker nu groei-sceptische ideeën breder aandacht krijgen, zoals bijvoorbeeld de Econoom Kate Raworth, die met haar 'donut-economie' aan het plafond van planetaire grenzen van Rockstrom (2009) ook een minimale ondergrens voegt.

Gezien er naast maatschappelijke onrust, ook maatschappelijk beweging merkbaar is en de klimaat- en ecologische crisis hoe dan ook grote

gevolgen zal hebben voor onze manier van samenleven, is een brede maatschappelijke discussie over de strategie noodzakelijk. Vraag daarbij is wat hebben we er als maatschappij voor over om deze crises af te wenden, op welke oplossingen kunnen we leunen en hoe zorgen we voor een leefbare samenleving?

Afbeelding 1: Representatie van de Donut-Economie van Kate Raworth met onder en bovengrenzen. [The Lancet](#)

Het adagium van 'Groene Groei'

Waar in 1987 met het Brundlandtrapport 'Limits to Growth' werd aangegeven dat oneindige expansie en economische groei niet mogelijk is, is de theorie van *Groene Groei* momenteel het dominante antwoord op de klimaat en ecologische crises waar we als mensheid mee geconfronteerd worden. Internationale organisaties zoals de Wereldbank, het Milieuprogramma van de United Nations en de OECD, maar ook de meeste nationale overheden hebben 'Groene Groei' omarmt als strategie om de economie te vergroenen, duurzame ontwikkeling te bereiken en de Parijs-doelstellingen te behalen. Hoewel er verschillende definities de ronde doen, is het centrale (en ook strategische) narratief dat men zich voornamelijk moet richten op de economische *kansen* van het streven naar ecologische duurzaamheid, in plaats van te focussen op de uitdagingen of beperkingen die het met zich meebrengt (Capasso, Hansen, Heiberg, Klitkou, Markus, 2019). Zoals de World bank het formuleert: 'Economische groei en duurzame ontwikkeling moet bevordert worden, maar tegelijkertijd moeten men zorg dragen dat natuurlijk kapitaal beschermt wordt zodat de mens kan genieten van ecosysteemdiensten en natuurlijke hulpbronnen waarop ons welzijn steunt' (OECD, 2019)

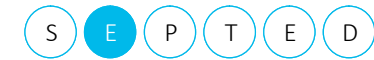
Groene groei strategieën die moeten zorgen voor een omslag van een zogenaamde 'bruine economie' naar een Groene Economie leunt volgens de Groene Groei Theorie voornamelijk op twee belangrijke punten. Allereerst, is voor alle sectoren 'groene technologie' een uitkomst, omdat schonere en efficiëntere technologie zorgt voor energie zonder emissie, minder energieverbruik en ook minder gebruik van natuurlijke (of fossiele) hulpbronnen of efficiënter gebruik van materialen. De hypothese hierbij is, dat het mogelijk en voldoende is om op dezelfde wijze te kunnen blijven produceren, te consumeren en te leven omdat onze economische groei (groei van het BBP) ontkoppelt kan worden van de ecologische impact die de 'bruine' economie nu heeft. Hierbij kunnen we denken aan de volledige elektrificatie van de mobiliteitssector en industrieën die efficiënter kunnen werken door nieuwe innovaties.

Ten Tweede, kan het vergroeningsproces van deze sectoren in de juiste vorm van marktreguleringen, belastingen en economische prikkels versneld worden, zonder dat er winst of banen verloren hoeven te gaan. Externe effecten, zoals vervuiling of gebruik van materiaal met hoge milieu-impact dat zich tot op heden buiten het economische systeem bevond, kan door middel van beprijzing en marktmechanismen worden geïnternaliseerd.

Competitie binnen de gecreëerde en gereguleerde markt kan dan zijn werk doen. De idee is dan dat er een eerlijke prijs wordt betaald voor producten en diensten die een hoge ecologische impact hebben, deze activiteiten worden afgewend omdat ze minder aantrekkelijk zijn of dat met de opbrengsten van de heffingen weer geïnvesteerd kan worden in duurzame oplossingen of natuurbehoud.

Daarnaast wordt bij de groene groei strategieën, zoals in de European Green Deal, benadrukt dat er ook sprake moet zijn van inclusieve groei, waarbij gelijkheid en rechtvaardigheid belangrijke pijlers zijn. Personen die het zwaarst worden getroffen omdat zij hun baan in de fossiele industrie dreigen te verliezen of geen financiën hebben om mee te doen aan de energietransitie moeten worden tegemoetgekomen. Dit geldt ook voor industrieën en sectoren die de grootste stappen zullen zetten. Iedereen moet kunnen deelnemen aan de groei georiënteerde transitie naar een groene economie.

De bredere strategie die hier wordt gehanteerd is dat we wereldwijd blijven inzetten op groei van het BBP, zodat we niet alleen een CO2-neutrale samenleving bereiken, maar dat ook de laatste 10 procent van de wereldbevolking uit de armoede kan komen – economische groei heeft immers veel landen welvaart gebracht. Duurzame ontwikkeling

en klimaatverandering tegengaan is haalbaar en mogelijke (afval)problemen die technologische innovatie of nieuwe energiebronnen (zoals kernenergie) creëren lossen we gaandeweg op, want de mens is innovatief en vindingrijk. Dit laatste gedachtegoed wordt voornamelijk omarmd door de Ecomodernisten. Deze groep denkers houdt vast aan de moderniteit en is bijvoorbeeld ook van mening dat wat betreft landgebruik juist intensivering, concentratie en een striktere scheiding tussen natuur en menselijke activiteiten zal zorgen voor versterkte natuurnetwerken en voldoende voedsel, wanneer we ook toegeven aan innovatie in de biotechnologie, zoals gevent.

Aanhangers van de groene groei theorie zijn uiteenlopend en ook binnen deze beweging zijn onderlinge verschillen, maar wat hen bindt is dat hun ideeën passen binnen het huidige economische model, maar met een groene oriëntatie. Concepten die onder deze noemer geschaard kunnen worden zijn bijvoorbeeld de 'Low-Carbon-Economy', The European Green Deal, Circular Economy en Natuurlijk Kapitalisme (zie afbeelding 2). Daarbij worden Groene Groei strategieën dus op zowel internationale als nationale schaal geformuleerd en zal er in elke nationale context bekeken moet worden op welke manier de transitie naar een groene economie precies bereikt moet worden. Het

gaat er bij groene groei strategieën in ieder geval dus om dat er een aanpak is, waarbij men gelooft dat het mogelijk is om het BBP te laten groeien en tegelijk de natuur te ontzien van vervuiling. Winst nastreven is daarbij ook nodig om te investeren in natuurbehoud.

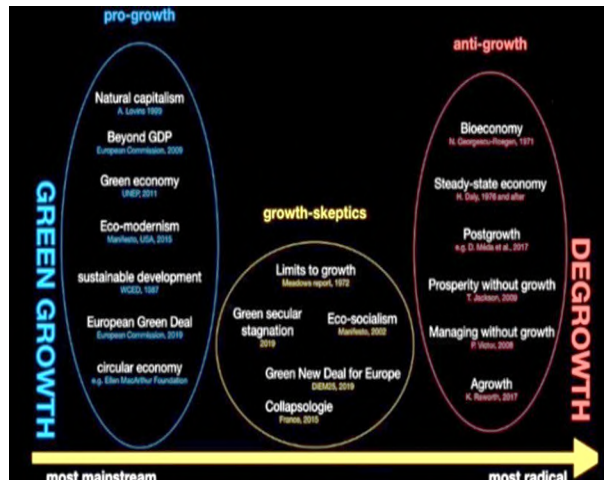
Belangrijkste kenmerken 'groene groei' denkers

- Economie gericht op (meer) groei, efficiëntie, competitie, productie en consumptie en winst
- We gaan van een 'bruine economie' die leunt op fossiele brandstoffen, naar een 'groene economie'
- Ontkoppeling van economische groei, extractie van grondstof en emissies is mogelijk. Natuurontwikkeling en groei gaan samen
- Marktinnovaties en technologische ontwikkelingen kunnen er voor zorgen dat we de aarde en haar natuurlijke hulpbronnen ontlasten.
- BBP geldt nog als welvaarts-index

- Overmatige extractie van nieuwe grondstoffen wordt vermeden door zoveel mogelijk materialen hergebruiken binnen het systeem
- Natuur staat ten dienste van de mens en levert ons ecosysteemdiensten
- 'Probleem-oplossende' oriëntatie: Vertrouwen in vindingrijkheid van de menselijke soort in technologie – ook voor toekomstige problemen.

Groei-kritische of postgroei bewegingen

Aan de andere kant van het spectrum dat in afbeelding 2 wordt geschetst op basis van het uitvoerige promotie-onderzoek van Parrique (2020), vinden we economieën die afstappen van het idee dat groei een noodzakelijke is voor een gezonde economie. Lange tijd waren ideeën over ontgroei of postgroei alleen in academische niches en activistische kringen interessant. Voornamelijk omdat men in de tijdsgeest van de jaren '80, toen de ideeën opkwamen als te radicaal gezien werden, nog in de volle glorie van de economische voorspoed leefde. In de huidige tijdsgeest, met een klimaatcrisis die alsmaar urgenter wordt, bereikt de kritiek op het groeimodel ook een breder publiek.

Afbeelding 2: Beleidsstrategieën en concepten gecategoriseerd naar economische ideologie, presentatie Parrique (2020)

Zoals eerder aangegeven heeft een econoom als Kate Raworth het grote publiek weten te bereiken met nieuwe ideeën over de economie door enerzijds het donut-model te introduceren en het idee van permanente economische groei te bekritisieren en te bevragen, maar ook breder voor pluralisme in de economie pleiten en dit met succes te verspreiden. Dit laatste houdt in dat het van belang is om bredere economische theorieën, methoden en benaderingen te verspreiden, voorbij

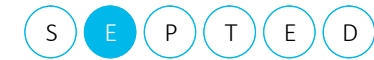
aan de neoklassieke economische modellen die de meeste van ons op school krijgen aangereikt en die het dominant globale en dominante kapitalisme kenmerken. Het ontstaan van platformen als [Exploring Economics](#), [Rethinking Economics](#), maar ook het [Dougnet Action Lab](#) of het laten zien dat er beweging is om de economie te herformuleren, te waarderen en in te richten.

Het doel van deze beweging is om onze huidige kapitalistische economieën grondig te hervormen en andere soort economie op te bouwen die zorgt voor meer gelijkheid in de wereld, waar men meer gezondheid en geluk nastreeft en welke rekening houdt met de planetaire grenzen. Denkers uit deze beweging erkennen dat groei modellen een groot deel van de wereldbevolking welvaart en vooruitgang heeft gebracht, maar beargumenteren dat de meerderheid niet profiteert van dit systeem en dat sociale ongelijkheid binnen en tussen landen toeneemt. Volgens denkers uit deze hoek moet we een nieuwe economie opbouwen en oude economische wetmatigheden, waarbij dus ook het streven naar hoge continue economische groei, loslaten.

Ten eerste, is de grootste kritiek op het huidige systeem dat zowel door *Groeisceptici* als *Ontgroeiers* wordt aangedragen is dat het BBP als

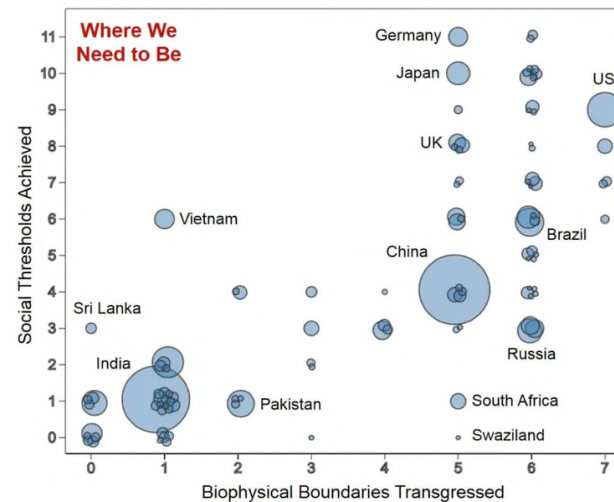
maatstaf een verouderd concept is en eigenlijk weinig zegt over de staat van een land en de gezondheid van haar inwoners (Rathi, 2020). O'Neill (2014), bedenker van de *steady-state economie*, legt uit dat het BBP wordt bepaald door zowel 'goede' als 'slechte' activiteiten en de geldstromen die daardoor door de economie stromen. Het BBP is namelijk een optelsom van *alle* producten en economische diensten die in geld kunnen worden uitgedrukt. Zo voegt de productie en het kopen van een biertje iets toe aan het BBP, maar ook het opruimen van verontreinigde grond of reinigen van vervuild water. Het feit dat deze milieuverontreiniging dus geproduceerd wordt en de negatieve effecten die dat heeft op de natuur wordt helemaal niet meegenomen in de beoordeling. Hetzelfde geldt voor de positieve effecten van 'onzichtbaar' werk, zoals de zorg voor kinderen of vrijwilligerswerk die niet worden meegenomen in dit cijfer, maar wel van belang is voor de samenleving. Uiteindelijk is op dit moment het BBP doorslaggevend bij het formuleren van beleid.

Ten tweede wordt het overschrijden van planetaire grenzen door auteurs als Jason Hickel en Giorgos Kallis dus aangehaald als reden om productie en consumptie, voornamelijk in rijke landen, te beperken (Rathi, 2020). Rijke landen zitten al aan

het plafond van wat ze mogen verbruiken aan energie en grondstoffen en zouden zich moeten richten op het verbeteren van het welzijn van inwoners en het oplossen van sociale ongelijkheid, door de economie volledig te hervormen. Daarbij is het verminderen van de doorvoer van materiaal, gebruik van water, energie en grondstoffen de juiste strategie, omdat hiermee de uitstoot drastisch mee omlaag kan – zoals ook de Corona crisis laat zien – en ook de afvalberg verminderd kan worden. Argument om deze strategie aan te meten is dat *volledige ontkoppeling* van economische groei en vervuiling (emissies en grondstofgebruik), leunende op technologische ontwikkelingen, niet mogelijk is of in ieder geval niet snel genoeg gaat om onder de 1,5 graad te blijven.

Onderzoek van Hickel en Kallis (2020) betoogt dat er op basis van historische trend analyse en modelgebaseerde toekomstprojecties geen empirisch bewijs is dat absolute ont koppeling haalbaar is op globale schaal en dat dit vooral niet snel genoeg is om klimaatverandering boven de 1,5 graad of zelfs 2 graden te voorkomen. Zoals in afbeelding 4 te zien is het gat tussen wat we uitstoten en wat we volgens de doelstellingen als wereld zouden moeten uitstoten op dit moment heel groot.

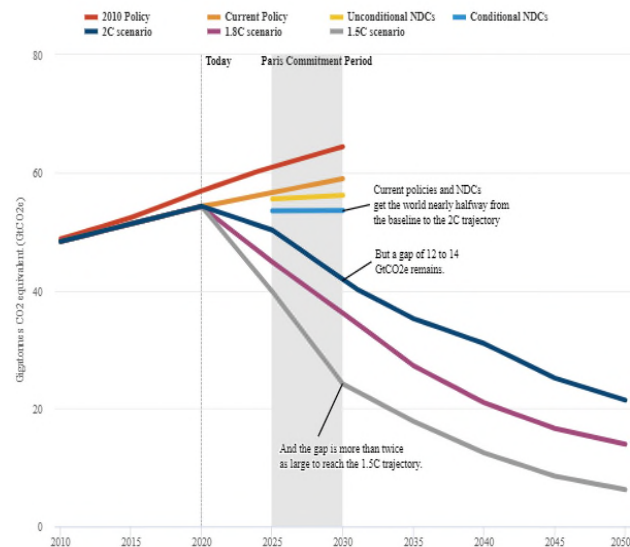
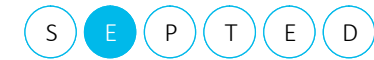

Afbeelding 3: verhouding tussen standaarden voor 'een goed leven' ten opzichte van overmatig gebruik van grondstoffen en uitstoot. [The Conversation](#)

Een derde, moreel argument dat daarbij wordt gemaakt is dat het afremmen van de groei in geïndustrialiseerde landen (en de daarmee gemoeide uitstoot) ruimte geeft aan armere landen om een inhaalslag te maken door te ontwikkelen en groei door te maken, zodat armoede kan worden uitgeroeid. Wanneer rijke(re) landen blijven streven naar economische groei in plaats van welzijn, is deze ruimte er niet voor landen die achterblijven in

duurzame ontwikkeling en gezonde levensstandaarden. Hickel (2020) geeft daarbij aan dat de wereldorde mogelijk kan veranderen. Daarbij is het vanuit een rechtvaardigheids perspectief eerlijk dat onderdrukte en gekolonialiseerde landen hun ruimte op het wereldtoneel kunnen innemen. Al zijn democratische standaarden en het elimineren van corruptie daarvoor een voorwaarde.

Denkers uit deze beweging zijn er dus voornamelijk op uit om overheden te overtuigen andere doelen na te streven, door o.a. de relatie tussen de economische groei (het BBP) en welzijn (geluk), in ieder geval voor rijkere landen, in twijfel te trekken. Daarbij is bij deze denkers niet de huidige situatie, en het kapitalistische systeem, leidend, maar wat nodig is om de grote sociale en ecologische vraagstukken van deze tijd aan te pakken en een economie van *genoeg* in te richten, door economische activiteiten binnen onder- en bovengrenzen te stimuleren. Wat voor een groot aantal landen dus betekent dat de huidige economie moet worden afgeremd en in te zetten op het verminderen van productie en consumptie.

Afbeelding 4: Uitstootscenario's en het gat tussen huidig beleid (oranje) en beleid noodzakelijk om 1,5 graad te bereiken (grijs). [Carbon Brief](#)

De ontgroeidenkers beweren daarmee niet dat technologische innovaties geen onderdeel zijn van toekomstige ontwikkelingen, maar dat technologie niet gericht moet zijn op het verhogen van de productie, maar op het verbeteren van de kwaliteit van leven. In plaats van meer spullen of diensten te genereren, kunnen mensen minder gaan werken en heeft men meer vrije tijd voor familie, vrienden of

recreatieve activiteiten. In een postgroeieconomie heeft men baan en inkomensgarantie, wat er voor zorgt dat niet alleen sociale ongelijkheid in een land verminderd, maar ook dat er geen sprake kan zijn van sociale crises door acuut en grootschalig baanverlies bij een recessie. Deze economie kent immers geen recessies, omdat er geen sprake is van groei (Rathi, 2020)

Een belangrijk punt dat zowel Hickel (2020) als Heijne en Noten (2020) maken, is dat we enigszins zijn vergeten dat het huidige systeem ook steunt op een ideologie dat in de middeleeuwen is ontstaan en op verschillende momenten in de tijd – zoals tijdens de industrialisatie, maar ook in de jaren 80 – krachtige impulsen heeft gekregen om verder te ontwikkelen. Daarbij beargumenteren zij dat dit ertoe heeft kunnen leiden dat het middel tot doel is verworven. Niet (exponentieel) groei zou het doel van de economie moeten zijn, maar stabiliteit. Rijke landen hebben een punt bereikt dat rijkdommen en kapitaal vooral beter verdeeld moet worden en een andere doelstelling centraal moeten worden gesteld, namelijk de kwaliteit van leven.

Belangrijkste kenmerken 'postgroeidenkers'

- Het BBP is een verouderd concept en we moeten een bredere maatstaf gebruiken om welvaart en welzijn te meten en te beoordelen
- Het streven naar economische groei gaat niet samen met bewerkstelling van ecologische duurzaamheid
- Het metabolisme (verwerking van materialen en energie) van de maatschappij moet verkleind worden. Productie en consumptie wordt verminderd en daarmee ook de extractie van grondstoffen en het verbruik van energie
- Het beschermen van de natuur, welzijn en sociale gelijkheid zijn centrale doelen van de economie
- De natuur staat niet ten dienste van de mens, maar de mens is onderdeel van de natuur en staat daarmee op gelijke voet.

Discussie en toekomstvisies

De richting die we de komende 10 jaar gaan inslaan zal van groot belang voor onze planeet en leefomgeving. Omdat beide strategieën zich berusten op theorieën die (nog) niet empirisch bewezen zijn, is de ideeënstrijd die er momenteel plaatsvindt een wezenlijke, belangrijk om te herkennen en ook discussie over te voeren. Waar moeten we als mens het zwaartepunt leggen? Kunnen we volledig inzetten op technologische innovatie en er op vertrouwen dat het mogelijk is om uitstoot op tijd volledig te ontkoppelen van economische groei? Of moeten we veel kritischer zijn op dit optimistische vertrouwen in technologische ontwikkelingen en de economie bijsturen door in te zetten op welzijn, gezondheid, sociale cohesie en gelijkheid? Welk pad levert ons de juiste milieuwinst, is realistisch en vooral ook acceptabel?

Volgens Sconfienza (2019) gaat het bij deze fundamentele vragen niet om wat er technisch mogelijk is, maar liggen er *ethische* vraagstukken aan ten grondslag die expliciet gemaakt moeten worden in de milieupolitiek. Het is namelijk niet zozeer de vraag of het mogelijk is om in te blijven zetten op economische groei – het is zeker mogelijk. Maar of het vasthouden aan een groei strategie en ontkoppeling – ook wanneer deze

‘groen’ is – verantwoord en voldoende is. Hij kijkt vanuit een politiek economische bril naar de huidige beleidsontwikkelingen en identificeert een ‘Duurzaamheids trilemma’. Hij veronderstelt daarbij dat inzetten op de drie beleidsdoelen van duurzaamheid – Economische Groei, Politieke Participatie en ecologische bescherming – niet verenigbaar en werkbaar is. Volgens hem is het realistischer, en misschien nog wel optimistisch, om twee van de drie doelen leidend te maken bij het vormgeven van beleidsstrategieën en dat hier scherpe politieke keuzes over gemaakt moeten worden.

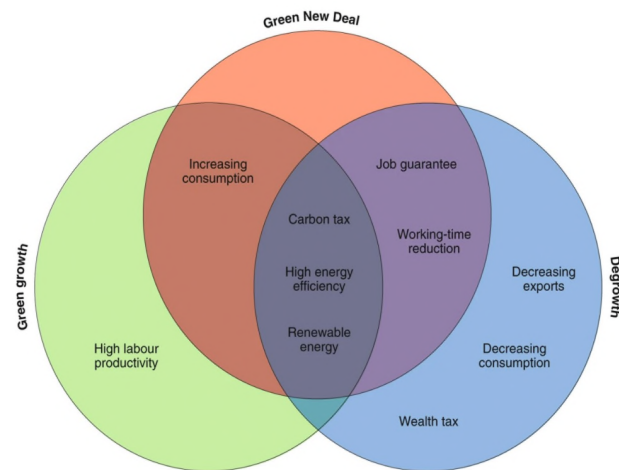
In een studie van D’Alessandro, Cieplinski, Distefano & Dittmer (2020) worden deze uitspraken ook empirisch ondersteund door macro-economische modellen ontwikkeld gebaseerd op principes van de Ecologische Economie. In dit opkomende veld worden theorieën en modellen ontwikkeld die niet alleen economische, maar ook sociale en milieu variabelen en doelen meenemen. In de analyse worden drie beleidspakketten voor de nationale economie van Frankrijk gemodelleerd en wordt zichtbaar waar de trade-offs zitten bij het volgen van de verschillende duurzaamheidsstrategieën.

Allereerst, wordt in alle drie de scenario’s de uitstoot verminderd, maar worden alleen in het postgroei scenario de klimaatdoelstellingen van Parijs daadwerkelijk gehaald. Daarbij wordt voorspeld dat in het Groene groei scenario baan zekerheid niet is gegarandeerd en dat de sociale ongelijkheid in de samenleving toenemen. Dit omdat er wordt ingezet op arbeidsproductiviteit-verhogende technologie dat zorgt voor baanverlies. Ten tweede wordt bij het Green New Deal pakket is er daarentegen wel sprake van baan zekerheid en wordt sociale ongelijkheid verminderd, omdat er stevige overheidsprogramma’s worden opgezet. Deze gaan dan wel ten koste van de verhouding tussen het BBP en het overheidstekort, door de overheidsuitgaven voor sociale programma’s.

In het derde Ontgroei-scenario wordt de uitstoot dus het meest teruggedrongen en zal ook de sociale ongelijkheid afnemen door in te zetten op vermogensbelasting. In dit scenario is er wel ook sprake van een hogere toename in de verhouding tussen het BBP en het overheidstekort, omdat het BBP dus zal toenemen door verminderde consumptie en export. Kortom, er is geen sprake van een win-win scenario en er moet goed worden nagedacht over hoe beleidspakketten voor een

daadwerkelijke duurzame toekomst moeten worden vormgeven.

Afbeelding 5. Beleidspakketten voor duurzaamheid

Hoewel een economisch model een voorspelling is en zijn beperkingen heeft, laat het wel zien waar de afwegingen en pijnpunten voor de toekomst zitten. De discussie over hoe we onze samenleving sociaal-economisch willen inrichten, kan en moet aan de hand van dit soort analyses gevoerd gaan worden. Het is een noodzakelijke discussie willen we de anderhalve graad gaan halen en niet zomaar vertrouwen op de belofte van ontkoppeling. Volgens Econoom Tim Jackson (Bijlo, 2020) hebben we nog een kooldstofbudget van 420 gigaton dat er

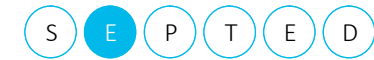
binnen tien jaar doorheen is als de economie op dezelfde voet doorgaan. Volgens hem gaan we er met een volledige omslag naar elektriciteit, betere batterijen en efficiëntere zonnepanelen alleen niet komen.

Vooruitgangdenkers die geen haast hebben om van de groene groei strategie af te stappen, geloven daarentegen dat als we op het pad van modernisering blijven inzetten, de hele wereld over een paar decennia het goede leven leidt. In het boek 'Meer' schetsen ecomodernisten dat er door oplossingen als het intensiveren van de voedselproductie of etalagelandbouw minder beslag wordt gelegd op de ruimte en dat kweekvlees de bio-industrie flink op zijn kop kan zetten. Daarbij zetten zij de traditionele milieubeweging graag weg als doem-denkers die verlangen naar de tijd dat de mens in harmonie leefde met de natuur, in kleine hechte gemeenschappen.

Volgens Parrique (2020) is dit niet alleen onterechte kritiek, maar ook een misvatting van het gedachtegoed van de ontgroeiers. Hij pareert de bewering door te stellen dat denkers in deze beweging vooral politiseren en bekritisieren wat vooruitgang inhoud. Is vooruitgang te bepalen door altijd meer te willen van alles? Of moeten we

kritischer kijken naar wat we graag willen dat groeit en ook wat mag krimpen, zodat we kunnen streven naar kwaliteit van leven, producten en diensten in plaats van gericht te zijn op de kwantiteit. Parrique kijkt naar 'ontgroeien' als een manier om het sociale leven minder te laten leiden door economische gedachten. Een economie gebaseerd op ontgroeien is een volledig andere economie, waarbij men zich niet richt op een geminimaliseerde versie van het huidige kapitalisme, maar een economie die eerlijker en democratischer is en dus andere doelen nastreeft, zoals het beste educatie systeem, de meest gezonde inwoners of land met de beste zorg. Men stapt af van de welvaartsgraadmeter.

Een ander belangrijk issue dat ter discussie staat en bepalend gaat zijn voor beleid, is hoe we naar onze relatie als met de natuur gaan kijken. Oftewel geloven we dat er een strikte scheiding is tussen de natuur en de mens (dualisme) of is deze filosofie aan herziening toe en moeten we de natuur weer een meer centrale plek geven in onze manier van leven. Milieufilosoof Matthijs Schouten (2020) schetst beelden over een nieuwe paradigma die elders al gaande zijn, waarbij de natuur rechten krijgt toebedeeld en ook een stem in de politieke besluitvorming. Ook deze ontwikkelingen zijn van grote invloed en kenmerkend voor hoe groene

groeiers of ecomodernisten en postgroeiers de toekomst zien. In de praktijk k dit dat bij trade-offs de ecologische argument het vaker kan gaan winnen van het economische argument, omdat ons rechtssysteem dit bepaald.

Tot slot beargumenteerd Albert (2020) dat de 'Groene Groeiers' wel nog een troef achter de hand hebben, die nog niet volledig en systematisch is uitgewerkt door de Ontgroeiers, maar wel veel teweeg kan en gaat brengen in de toekomst; namelijk de ontwikkeling van nanotechnologie, artificial Intelligence, 3D printen en andere ontwikkelingen. Oftewel, de vierde industriële revolutie. Deze technologische revolutie kan veel gaan betekenen voor de mensheid en brengt dit nieuwe economische vraagstukken met zich mee, voorbij traditionele economische discussies ver arbeid en kapitaal.

Een zeer belangrijk punt bij deze ontwikkelingen, is de vraag wie we de macht toebedelen en op welke manier we grip kunnen houden op deze ontwikkelingen. We zien nu al dat Big Tech grote disruptieve impact hebben op onze maatschappijen en dat wetgeving achter loopt op de ontwikkelingen (Young, 2020). Het beteugelen van deze giganten op de wereldmarkt is een uitdaging van grote orde die alleen op grote schaal kan

worden aangepakt. Daarbij wordt erkend dat de overheid weer marktmeester moet worden, zowel op nationale als op internationale schaal. Het is van belang om macht en afhankelijkheidsrelaties tegen het licht te blijven houden, zodat de bevolking betrokken blijft en de sociale ongelijkheid tussen en binnen landen niet verder oploopt

Activiteiten in de praktijk

Concreet zie je de verschillen terug in het Nederlandse klimaatbeleid en de redelijk technocratische manier wordt benaderd en er nog weinig op samenhang wordt gestuurd. Daarbij valt te concluderen dat de Groene Groei ideologie op dit moment vooralsnog bepaalt waar we op sturen, welke beleidsinterventies we toepassen en aan welke mechanismes achter de economie verwachtingen worden geschept. Toch zijn er in de Nederlandse praktijk ook signalen zichtbaar die een beweging van groei-sceptische of postgroei denkwijzen richting de mainstream laten zien.

Een goed voorbeeld hiervan is de forse kritiek van verscheidene economen, de Raad van State en de Algemene Rekenkamer op het Groeifonds dat door het Kabinet in september in het leven is geroepen met als doel de komende 5 jaar 20 miljard aan investeringen te doen, die bijdragen aan de economische groei. Zo beoordeelde Hoogleraar Bas

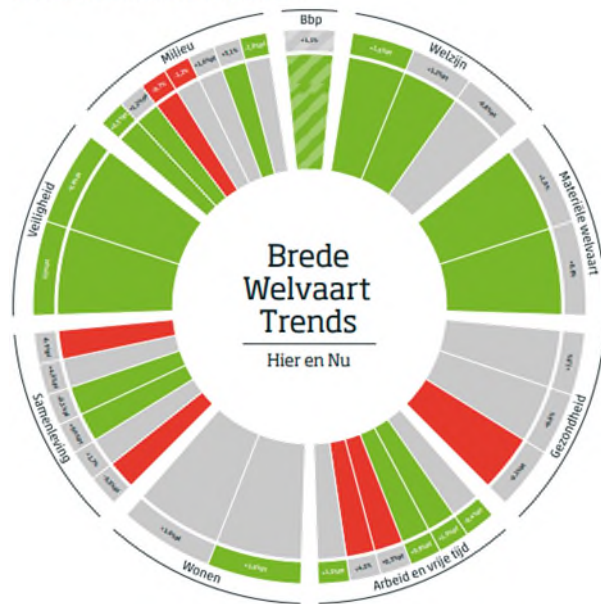
Jacobs dat het Groeifonds teveel is gericht Economische Groei en de toetsingsinstrumenten te weinig sturen op het tegengaan van klimaatverandering door bijvoorbeeld het BBP als uitgangspunt te nemen (Stellinga, 2020). Na deze kritiek is de toetsing van voorstellen die in aanmerking komen voor de investeringen uit dit fonds gewijzigd. Zo moeten de maatschappelijke kosten en baten van een investering nu berekend worden en krijgt de uitstoot van CO2 een prijs. 'Door positieve netto maatschappelijke baten als voorwaarde te stellen, brengen we de brede effecten in beeld en komen alleen investeringen die ten goede komen aan de brede welvaart in aanmerking voor financiering uit het fonds' aldus Hoekstra en Wiebes (2020) in een brief naar de kamer.

Opvallend is ook dat de Brede Welvaart afgelopen jaar (Hoekstra, 2020) zijn intrede deed in de Miljoenennota. Hoewel de brede welvaartsmaat al een aantal jaren verkend werd door het CBS (CBS, 2020) in de Monitor Brede Welvaart & Sustainable Developments Goals, was er eerder alleen op Verantwoordingsdag aandacht voor deze bredere set aan indicatoren. In deze monitor wordt sinds 2017 niet alleen de productie en consumptie van goederen en diensten gemeten, maar worden ook zaken als levensvoldoening, onderwijs, gezondheid,

gevoel van veiligheid, huisvesting en de kwaliteit van de natuurlijke leefomgeving meegenomen.

Brede-welvaartstrends (BWT): hier en nu

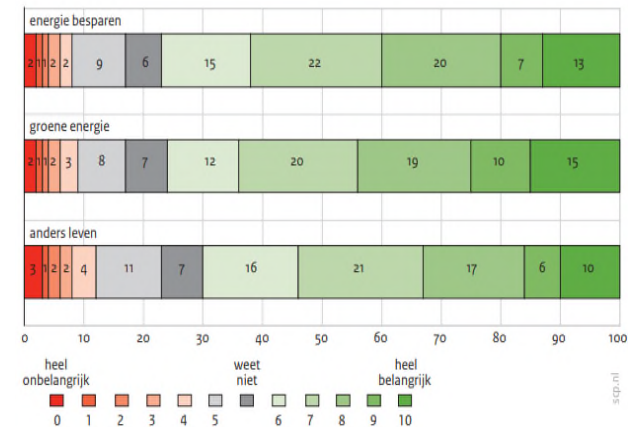
Afbeelding 6. Voorbeeld van een dashboard uit de Monitor Brede Welvaart & SDGs.

Naast het actuele niveau van de brede waarde ('hier en nu'), ook de korte- en middellange termijn meegenomen om de druk op volgende generaties ('later') en op andere landen ('elders') in te schatten. Hoewel dit een goede ontwikkeling is dat

dit instrument in ontwikkeling is, moet er ook nog worden uitgezocht welke verschillende beleidsopties er zijn om invloed uit te oefenen op de resultaten, aldus Komen (2019). Daarbij blijkt ook uit een paper van het PBL over het bevorderen van brede welvaart in de regio dat er ook normatieve keuzes ten grondslag liggen aan het sturen op een 'breed welvarende' regio (Evenhuis, Weterings en Thissen, 2020). Desalniettemin is er dus steeds ruimte om de inzichten uit deze monitor in de beleidscyclus in te zetten, bijvoorbeeld bij debatten over specifieke beleidsonderwerpen, het vormgeven van regionale ontwikkeling of tijdens de vorming van kabinetten.

Tot slot zijn er ook signalen te ontdekken waaruit blijkt dat er maatschappij breed ruimte is voor een andere economie. Uit een studie van Scholte et. al (2020) blijkt dat een groot deel van de bevolking open staat voor verandering in hun persoonlijke leven. Niet alleen is een groot deel van mening is dat we efficiënter met energie moeten omgaan en moeten omschakelen naar groene energie, maar dat ook bijna 70% van de Nederlandse bevolking ook vindt dat we anders moeten leven (zie figuur). Hieruit kunnen we voorzichtig opmaken dat er ruimte is voor de overheid om ook de noodzakelijke keuzes te maken om bij te sturen op brede welvaart, als het gaat om het tegengaan van

klimaatverandering. Daarbij is het dus mogelijk om op verschillende schaalniveaus (regionaal of stedelijk), verschillende richtingen in te slaan. Zo heeft Amsterdam Amsterdam vorig jaar de Donut-Economie omarmt en poogt ze haar beleid langs deze lijnen in te richten (Elke van Tiel, 2019).

Afbeelding 7. Belang dat mensen hechten aan energiebesparing, omschakeling naar groene energie en anders leven om klimaatverandering tegen te gaan (in procentpunten). Kluizenaar et. al (2020)

Relevantie

Het is relevant om te weten welke bewegingen er in de maatschappij merkbaar zijn als we nadenken over de toekomstige economie, de *discoursen* die dominant zijn of welk gedachtegoed zich verspreid. Enerzijds, om met elkaar in gesprek te kunnen en te bepalen met welke rationaliteit collega's, burgers of samenwerkingspartners tegen deze issues aankijken. Anderzijds omdat een fundamentele koerswijziging ook andere maatregelen en financiële beleidsprykkels tot stand brengt. Een aantal punten kunnen voor omwentelingen zorgen in de watersector.

Allereerst, zorgt de beweging richting het omarmen van de brede welvaart als maatstaf ervoor dat er meer aandacht komt voor zogenaamd *natuurlijk kapitaal* in politieke besluitvorming, waarin ook water als indicator is opgenomen. Door de standaardisering van dit instrument komt dus informatie beschikbaar voor een breed scala aan indicatoren waarmee bestuurders van overheden en ook maatschappelijke partijen het gesprek kunnen aangaan. Hoewel het natuurlijk niet om diepgaande informatie gaat, en er voor het onderwerp water nog veel meer te zeggen valt, kan deze ontwikkeling er wel voor zorgen dat water standaard aandacht krijgt in de beleidscyclus.

Ten tweede, zullen er grote verschillen zijn tussen beleid dat zich richt op *groene groei* of *postgroei*. Gezien de toenemende droogte kan het in het belang zijn van de watersector om het watergebruik in Nederland te beperken en dus om de richting van *post-groei* in te slaan. Door een afname in productie en consumptie van goederen en diensten kan immers ook het onttrekken en verbruik van water verminderen.

Wanneer de vraag van de industrie en de energiesector als grootverbruikers van oppervlaktewater afneemt, kan dit aanzienlijke impact hebben op de hoeveelheid zoetwater en ook andere problemen rondom waterschaarste voorkomen. Ook kan beleid dat zich richt op minder consumptie van spullen en materialen er voor zorgen dat de voetafdruk van Nederlanders vermindert en daarmee waterschaarste te elders voorkomen. In het *post-groei* scenario kan het zo zijn dat er vanuit de overheid meer geld wordt vrijgemaakt voor sociale programma's die inzetten op betere voorlichting, bewustwording en gedragsverandering. De impact van onze consumptiepatronen wordt benadrukt en er wordt opgeroepen om minder te consumeren of beter na te denken over aankopen in plaats van te benadrukken dat meer aankopen goed is voor de economie.

In het *post-groei* scenario wordt ook ingezet op het verkorten van de keten en lokaal de kringloop sluiten, zodat er minder energie nodig is om water te transporteren. Burgers worden breed betrokken en nemen de regie in eigen hand bij de transitie. Daarbij wordt ingezet op aanpassingen op lokale schaal, gedragsverandering en bewustwording zodat men bewuster wordt van waterschaarste, droogte en noodzaak van waterbesparing. Beleidsmaatregelen richten zich in dit scenario niet alleen op een zuinigere omgang met water of het opvangen van regenwater, maar er worden ook kleinschalige technologische toepassingen ingezet om grijswater te benutten. Afvalwater wordt waar mogelijk aan de bron gescheiden, op locatie gezuiverd voor hergebruik, en er worden grondstoffen teruggewonnen en biogas benut. Daarbij kan de beheeropgave van deze lokale zuiveringsinstallaties in handen komen van de lokale gemeenschap, die medeverantwoordelijk worden voor het waterbeheer in de buurt en door experts van waterorganisaties ondersteunt kunnen worden.

In het scenario van *groene groei* krijgt besparing minder aandacht, maar richten men het beleid op de ontkoppeling van productie en energie om te zorgen dat aan de toenemende vraag naar energie, grondstoffen en ook water kan worden voldaan.

Het optimaliseren van productieprocessen is het streven en ook zullen nieuwe waterbronnen juist aangesproken moeten worden om in de toenemende behoefte te voorzien.

In dit scenario blijven de drinkwatervoorziening en waterbeheerstaken voornamelijk in handen van gecentraliseerde dienstverleners. Daarbij wordt wel ingezet op hergebruik door te kijken waar het restwater van de ene sector benut kan worden voor de andere sector, te denken valt aan het hergebruiken van restwater van de industrie door de tuinbouw of landbouw (Barthelomeus, 2018). Het stimuleren van ondernemerschap, de juiste marktsturing, nieuwe technologieën en grootschalige oplossingen zullen leidend zijn en ook de meeste aandacht en investeringen naar zich toe trekken als groene groei de drijvende kracht achter het economisch beleid zal zijn de komende jaren.

In het meest waarschijnlijke (en misschien ook wenselijke) scenario zal er worden ingezet op maatregelen die geïnspireerd zijn door beiden bewegingen. Het wordt vervolgens zaak om per thema, sector of gebiedsgericht een specifiek pad uit te stippelen waarin sprake is van samenhang en ook complementariteit. Daarbij wordt het door verdere decentralisering ook mogelijk om in te spelen op regionale verschillen, zowel in het fysieke

landschap als ook cultureel. Zo zie je bijvoorbeeld bij de afvalverzameling in Nederland al grote verschillen in aanpak (Schreuder, 2020). Zo kiest men in het oosten vaker voor scheiding vooraf om burgers bewust te maken van hun afvalgebruik, maar zet men in het westen vaker in op scheiden aan de achterkant omdat zij de burger willen ontlasten. In dit voorbeeld zien we grote verschillen tussen wat beleidsmakers relevant vinden om te doen: een grote systemische aanpak of meer lokaal en in samenwerking met bewoners en andere stakeholders de uitdagingen aanpakken. Voor beiden is iets te zeggen, maar het blijft de vraag of de transitie in alle sectoren snel genoeg plaats gaan vinden om klimaatverandering tegen te gaan en schade voor de mensheid hier en elders te voorkomen of te beperken.

Meer informatie

- Albert (2020) The Dangers of decoupling: Earth System Crisis and the 'Fourth' Industrial Revolution. *Global Policy*.
<https://doi.org/10.1111/1758-5899.12791>
- Bartholomeus, R. (2018) Hergebruik van industrieel restwater voor de watervoorziening van de landbouw.
<https://www.kwrwater.nl/projecten/hergebruik-van-industrieel-restwater-voor-de-watervoorziening-van-de-landbouw/>
- Capasso, M., Hansen, T. Heiberg, J. Klitkou, A. & Steen, M. (2019). Green Growth – A Synthesis of scientific findings. *Technological Forecasting & Social Science*.
DOI: [10.1016/j.techfore.2019.06.013](https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.06.013)
- Hickel, J. & Kallis, G. (2020) Is Green Growth Possible. *New Political Economy*.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13563467.2019.1598964>
- Rathi, A. (2020) These folks think eternal economic growth will lead to unstoppable Climate Change:
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-18/why-degrowth-may-be-necessary-to-prevent-climate-catastrophe?sref=ojuLfwGn>
- Kallis, G. (2020) Questioning out limits to leave scarcity behind.
<https://www.greeneuropeanjournal.eu/questioning-our-limits-to-leave-scarcity-behind/>
- Hausfather Z. (2020) UNEP: Net-zero pledges provide an 'opening' to close growing emissions 'gap'. Accessed on:
<https://www.carbonbrief.org/unep-net-zero-pledges-provide-an-opening-to-close-growing-emissions-gap>
- Kluzenaar, Y, Carabain, C., en Steenbekkers, A (2020). Klimaatbeleid en de samenleving. Een korte samenvatting van inzichten uit het scponderzoek op het vlak van duurzame samenleving. Den-Haag: SCP.
- O'Neill (2020) Beyond Green Growth. Geraadpleegd op:
<https://www.nature.com/articles/s41893-020-0499-4>
- O'Neill, D. (2018) Is it possible for everyone to live a good life within our planet's limits? Geraadpleegd op:
<https://theconversation.com/is-it-possible-for-everyone-to-live-a-good-life-within-our-planets-limits-91421>
- Parrique (2021) A Response to Yanis Varoufakis: Startrek and Degrowth. Geraadpleegd op
<https://timotheeparrique.com/a-response-to-varoufakis-start-trek-and-degrowth/>
- Stratford (2020) Green Growth vs Degrowth. Are we missing the point?
<https://www.opendemocracy.net/en/oureconomy/green-growth-vs-degrowth-are-we-missing-point/>
- OECD (2019) OECD Work on Green Growth 2019-2020.
https://issuu.com/oecd.publishing/docs/gg_brochure_2019_web
- Young (2020) How business can thrive in the fourth industrial revolution.
<https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2020/08/03/how-businesses-can-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/?sh=1e849f2655cc>
- Hoekstra, R. (2019) Bouw een wetenschappelijke beyond-GDP gemeenschap:
<https://esb.nu/esb/20051304/bouw-een-wetenschappelijke-beyond-gdp-gemeenschap>
- Raworth, K. (2017) A Doughnut for the Anthropocene: Humanity's compass in the 21st Century. *The Lancet Planetary health*.
[https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196\(17\)30028-1/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196(17)30028-1/fulltext)
- Rockstrom, J. Steffen, W., Foley A. et. al. (2009) A Safe operating space for humanity. *Nature*, 461, 472-475.
<https://www.nature.com/articles/461472a>
- Sconfienza (2019) The Post-Sustainability Trilemma. *Journal of environmental policy & planning*, 21, 6, 769-784.

- <https://doi.org/10.1080/1523908X.2019.1673156>
- Schreuder, A. (2020) Afval scheiden moet, maar heel Nederland doet het anders. <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/01/23/afval-scheiden-moet-maar-heel-nederland-doet-het-anders-a3987976>
 - Stellinga, M. (2020) Kabinet past opzet groeifonds aan na forse kritiek. <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/12/01/kabinet-past-opzet-groeifonds-aan-na-forse-kritiek-a4022111>
 - Sandberg, M., Klockars, K. & Kristoffer Wilén (2019)) Green growth or degrowth? Assessing the normative justifications for environmental sustainability and economic growth through critical social theory. *Journal of Cleaner Production*, 206, 133-141. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.09.175>
 - Tielbeke, J. (2020): Ontgroeien doet bloeien. <https://www.groene.nl/artikel/ontgroeien-doet-bloeien>
 - Bijlo, E. (2020) Ecomodernisten versus ontgroeiers: is het echt een kwestie van meer of

- minder? <https://www.trouw.nl/duurzaamheid-natuur/ecomodernisten-versus-ontgroeiers-is-het-echt-een-kwestie-van-meer-of-minder~b2ac9a003/>
- Schouten, M. (2020) Matthijs Schouten: “Hoe we een duurzame toekomst creëren? Door ons Westerse Wereldbeeld te herzien”. Geraadpleegd op: <https://maatschapwij.nu/videoportret/matthijs-schouten-natuurfilosoof/>
 - Wiebes, E. D. & Hoekstra, W. B. (2020, 1 december). Brief Inzake Nationaal Groeifonds [Kamerbrief]. <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-financien/documenten/kamerstukken/2020/12/01/kamerbrief-over-nationaal-groeifonds>
 - Komen, G. (2019) *Welzijn en Welvaart*. Studiekring Emeriti, AUV, Amsterdam. Geraadpleegd op: https://alumni.uva.nl/binaries/content/assets/projectsites/alumni/emeriti/komen_welzijn-en-welvaart_2019.pdf

Bronnen

- www.degrowth.info
- www.exploring-economics.org
- www.rethinkingeconomics.org
- doughnuteconomics.org

Boeken

- Hickel, J. (2020) *Less is more*. London: William Heinemann.
- Heijne, S. en Noten, H. (2020) *Fantoomgroei*. Amsterdam: Atlascontact
- Visscher, M., Bodelier R. e.a. (2017) *Ecomodernisme*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

Videos

- Daniel O’Neill. (2014) *TEDxOxbridge: The economics of enough*. <https://www.youtube.com/watch?v=WIG33QtLRyA>

Keywords

Duurzaamheid, Economie, Innovatie, Politiek